

Damian Kasprzyk

Uniwersytet Łódzki

Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej

Recenzja: *Problemy ochrony młynów jako zabytków techniki i architektury*, red. Sebastian Klochowicz, Muzeum Wsi Radomskiej, Radom 2021, ss. 160

Młynarstwo, od czasów rewolucji agrarnej (neolitycznej), było dziedziną o fundamentalnym znaczeniu gospodarczym i zajęciem swoiście wyróżnionym w kulturach rolniczych. Wyjątkowa była społeczna pozycja młynarza (choć stosunek do tej profesji bywał ambiwalentny), a także status młyna jako ważnego miejsca dla lokalnych zbiorowości [Rzepakowski 2015, Adamczewski 2005]. Młynarstwo to także szczególny rodzaj działalności ludzkiej w kontekście przemian kultury materialnej. Wystarczy nadmienić — o czym przypomina jeden z autorów recenzowanego tomu — że mechanizm kołowy, na którym opiera się działanie młyna wodnego, był pierwszym znanym silnikiem w historii techniki. Dziś tradycyjne młyny wodne i wiatrowe (wiatraki) zyskują azyl w muzeach skansenowskich, opiekę pasjonatów i nadzór konserwatorów. Niestety, wiele też młynów, czy raczej tego co po nich pozostało, znika z pejzażu europejskiej wsi, znoszone kolejnymi falami rewolucji przemysłowej i procesami urbanizacyjnymi. Młynom, jako zabytkom architektury i techniki oraz ich ochronie, poświęcony został opiniowany tom, uzupełniając tym samym niedawne publikacje powstałe głównie w nurcie etnografii, etnologii, antropologii kulturowej [m.in. Świąch 2005, Piotrowski 2021].

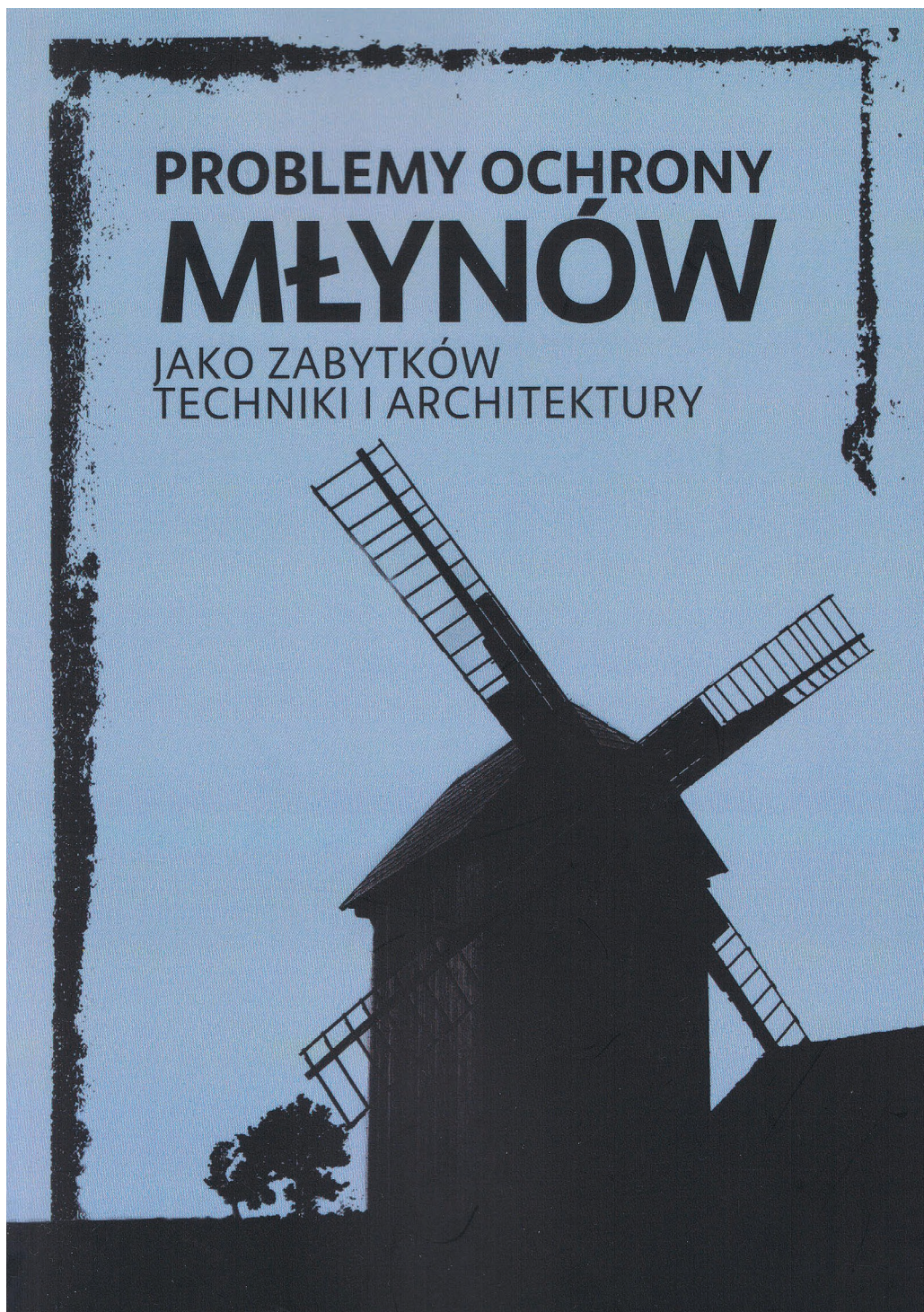
Na prezentowany (recenzowany) zbiór składa się pięć tekstów poprzedzonych *Słowem wstępnym* autorstwa Ilony Jaroszek — dyrektorki Muzeum Wsi Radomskiej. Każdy kolejny artykuł uzupełniają streszczenia w języku angielskim. Patronat nad wydawnictwem objęli: Marszałek Województwa Mazowieckiego oraz Stowarzyszenie Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce. Przyjrzyjmy się zawartości książki.

Jan Świąch jest autorem tekstu *Młyny wietrzne i wodne w muzeach na wolnym powietrzu w Polsce. Problemy translokacji, rekonstrukcji, demonstracji i konserwacji*. Apeluje w nim o rzetelną dokumentację prac związanych z translokacją i rewitalizacją, przy czym koncentruje się na muzealnych realizacjach w tym zakresie. Przypomina, że pierwsza relokacja nasiębniernego młyna wodnego miała miejsce w Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku w 1963 r. Od tamtej pory dokonano szeregu translokacji, nie zawsze przestrzegając wymaganych procedur związanych z opracowaniem: dokumentacji rozbiórkowej, wytycznych do rekonstrukcji i niezbędnych w tym zakresie dokumentacji, scenariuszy aranżacji wnętrz, zasad udostępniania wnętrz zwiedzającym i demonstracji działania urządzeń, zasad profilaktyki konserwatorskiej. Autor dochodzi do wniosku, że wprowadzisz są znane dobre praktyki i wykładnie teoretyczne dotyczące ochrony, translokacji, rekonstrukcji i udostępniania obiektów przemysłu wiejskiego, ale w przypadku młynów stosowane są one w polskich muzeach na wolnym powietrzu wybiórczo.

Rositsa Bineva w opublikowanym w języku angielskim artykule zatytułowanym *“In situ” water powered facilities, preserved and exhibited at the ETAR Regional Ethnographic Open-air Museum, Bulgaria* przybliży historię powstania oraz walory konserwatorskie i turystyczne kolekcji urządzeń napędzanych wodą w muzeum ETAR (Gabrovo — Bułgaria). To wartościowy artykuł opisujący dziesięć kompletnie wyposażonych obiektów, składających się na jeden z najcenniejszych i najlepiej zorganizowanych zespołów tradycyjnych instalacji młyńskich w europejskich muzeach skansenowskich. Autorka podaje szczegóły na temat działań konserwatorskich, dzięki którym wszystkie elementy kolekcji (młyny, folusze, tokarnie itp.) są sprawne i gotowe posłużyć jako baza do realizacji projektów z obszaru turystyki kreatywnej. Artykuł ten traktuje o placówce, która uchodziła niegdyś za wzorcową pod względem realizacji idei „ożywiania skansenów” [Czajkowski 1984: 90]. Znaczącą problematyki i klasycznej literatury z tego zakresu zapewne ucieszy tekst poświęcony temu słynnemu muzeum.

PROBLEMY OCHRONY MŁYNÓW

JAKO ZABYTEKÓW
TECHNIKI I ARCHITEKTURY

Paweł Roszak-Kwiatek przedstawia ciekawy tekst *Dobre praktyki w ochronie obiektów przemysłu ludowego*. Autor wymienia trzy główne kierunki ochrony obiektów przemysłu ludowego (w tym także młynów): zabezpieczenie obiektów w obecnie istniejącej formie, przywracanie funkcji pierwotnych oraz nadawanie funkcji wtórnych. W przypadku przywracania obiektom pełnej sprawności rekomendowanych jest pięć etapów: planowanie, badanie, wnioskowanie konserwatorskie, przygotowanie niezbędnej dokumentacji oraz realizacji projektu. Każdy z nich został szczegółowo opisany w tekście. Autor jest rzecznikiem przedsięwzięć rewitalizacyjnych prowadzonych w oparciu o wytyczne zapewniające nie tylko ratowanie obiektów przed zniszczeniem, ale też pełną, konsekwentną realizację idei ochrony materialnej substancji zabytkowej.

Filip Tomaszewski w obszernym artykule *Rozwój technologiczny młynów wietrznych* daje syntezę ewolucji młynarstwa na przestrzeni tysiącleci ze wskazaniem przełomowych odkryć usprawniających procesy rozdrabniania ziaren, jego przemiału i sortowania produktów. Autor koncentruje się na procesach modernizacji młynów wietrznych, a w szczególności: systemów nastawiania skrzydeł do kierunku wiatru, generowania i przekazywania napędu na urządzenia technologiczne, transportu produktów w obrębie młyna, metod przemiału. Cennym uzupełnieniem materiału jest analiza przykładów modernizacji wiatraków na terenie Polski w okresie międzywojennym i po II wojnie światowej (7 obiektów).

Andrzej Żytnicki w tekście *Realizacja ekspozycji przemysłu ludowego w Muzeum Wsi Radomskiej na przykładzie młyna wodnego z Zofiówki* koncentruje się na wybranym obiekcie muzealnym. W planach z początku lat 70. XX w. na terenie radomskiego muzeum miały znaleźć się dwa młyny wodne. Tych ambitnych przedsięwzięć nie udało się wówczas zrealizować. Młyny przeniesione z Zofiówki oraz Zajązkowa, znajdujące się obecnie na terenie skansenu, zostały zestawione dopiero w 2013 r. Historię, translokację i uruchomieniem pierwszego z nich zajmuje się autor. Obiekt z Zofiówki, rozebrany w 1984 r. i spoczywający przez ćwierć wieku pod muzealną wiatą, prezentowany jest obecnie w MWR jako zabytek, którego wyposażenie technologiczne pochodzi w większości z innego młyna — ze Stanisławowa. Można zatem powiedzieć, że w jednym obiekcie łączą się historie dwóch.

Autorzy opiniowanego zbioru potwierdzili eksperckie kompetencje i wysoką wiedzę w złożonej materii młynarstwa w kontekstach architektonicznym, technologicznym i konserwatorskim. Poddali analizie — także

krytycznej — działania muzealne w tym zakresie. Walorem zbioru jest doskonale uzupełniający się charakter poszczególnych tekstów. Analizom ogólnym towarzyszą studia przypadków. Każdy z autorów porusza odmienne zagadnienia w obrębie wspólnego tematu. Tu pora na drobną uwagę. Otóż słabiej obeznany z problematyką odbiorca, który zdecyduje się przeczytać książkę „od deski, do deski”, może zaznać wrażenia pewnej niekonsekwencji w przedstawieniu zagadnień związanych z młynarstwem. To mankament zbioru w jego całościowym ujęciu. Autorytet zasłużenie lubianego i cenionego w środowisku muzealniczym Jana Świącha nie powinien przesądzać o pozycjonowaniu tekstu tego autora. Logiczniejsza byłaby kolejność: Tomaszewski, Roszak-Kwiatek, Świąch, Bineva, Żytnicki. Wówczas czytelnik zetknąłby się z niełatwymi kwestiami młynarstwa „od ogółu do szczegółu”, najpierw przyswajając zagadnienia historyczne i technologiczne, następnie teoretyczno-konserwatorskie aby ostatecznie zagłębić się w muzealny konkret i studia przypadku.

Walorem wydawnictwa jest natomiast bogata i starannie dobrana ikonografia (przekroje, schematy, dokumenty archiwalne, zdjęcia bądź rysunki budynków, wnętrz, urządzeń, detali). Dzięki niej zbiór może stanowić wartościowy materiał zarówno dla profesjonalistów jak i tych, dla których młynarstwo stanowi jeszcze dość tajemniczy obszar kultury materialnej. Ikonografia pomaga też zrozumieć zawiloci technologiczne opisywane przez autorów. Książka z całą pewnością stanowi cenny materiał w dyskusji nad ochroną młynów jako zabytków techniki i architektury, znacząco uzupełniając dotychczasowe ustalenia w tym zakresie. Może być z powodzeniem wykorzystywana jako materiał pomocniczy w edukacji muzealnej i okazać się przydatna dla pasjonatów archaicznych technologii.

Wypada podkreślić trud wydawniczy jaki podjęło Muzeum Wsi Radomskiej i wspomnieć o idei, która legła u podstaw tego przedsięwzięcia. Zaprezentowany zbiór posiada w istocie charakter tomu pokonferencyjnego. Pod koniec 2020 r. odbyło się bowiem spotkanie specjalistów inaugurujące realizację szeroko zakrojonego projektu w ramach zadania zatytułowanego „Prace konserwatorskie w czterech zabytkowych wiatrakach zlokalizowanych na terenie ekspozycji muzealnej Muzeum Wsi Radomskiej”. Jego finalnym efektem będzie kompleksowa prezentacja bogatej kolekcji młyńskiej składającej się z pięciu wiatraków i dwóch młynów wodnych. Prace przewidują nie tylko odnowienie i zabezpieczenie konstrukcji obiektów, ale też odtworzenie oraz udostępnienie wnętrz wraz z ciągami technolo-

gicznymi. Filmy i animacje komputerowe przybliżające działanie urządzeń młyńskich (ich realizacja również została uwzględniona w projekcie), pozwolą natomiast na prowadzenie w przyszłości atrakcyjnych działań edukacyjnych. Nie pozostaje nic innego jak tylko życzyć radomskiej placówce sprawnej i skutecznej finalizacji przedsięwzięcia z uwzględnieniem uwag praktycznych oraz postulatów teoretycznych wygłoszonych w trakcie konferencji i opublikowanych w przedstawionym zbiorze. Muzeum Wsi Radomskiej — trudno określić na ile był to proces zamierzony — wydało drukiem indeks „dobrych praktyk”, zestaw doświadczeń i wykaz zasad, które powinny wytyczyć kierunek dla podjętych właśnie działań. Oby tak się stało. Dzięki książce łatwiej będzie ocenić efekt.

Bibliografia

Adamczewski Jerzy

2005: *Młynarstwo magiczne*, seria wyd. „Prace i Materiały Etnograficzne” tom XXXIV, Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.

Czajkowski Jerzy

1984: *Muzea na wolnym powietrzu w Europie: historia — dzień dzisiejszy — perspektywy*, Rzeszów–Sanok: Krajowa Agencja Wydawnicza.

Piotrowski Robert

2021: „Jednemu się zmiele, drugiemu się skrupi”. *Młynarze i młyny w pamięci zbiorowej mieszkańców pogranicza mazowiecko-dobrzyńskiego*, seria wyd. „Paralele: Folklor–Literatura–Kultura”, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Rzepakowski Krzysztof

2015: *Złoty kciuk. Młyn i młynarz w kulturze zachodu*, seria wyd. „Monografie Fundacji na rzecz Nauki Polskiej”, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Święch Jan

2005: *Tajemniczy świat wiatraków*, seria wyd. „Łódzkie Studia Etnograficzne” tom XLIV, Łódź: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.